

(Beyrut 1980, 1983). Bu neşrin baş taraflına İbn Atiyye'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserlerine dair bir giriş eklenmiştir (s. 5-56).

İbnü'l-Ebbâr, el-Mu'cem fi aşâhibi'l-Kâdi's-Şadefî adlı eserinde (s. 223) Meryemîli hadis âlimi Ruşâtfî'nin İbn Atiyye'yi tenkit amacıyla *İzhârû fesâdi'l-i'tikâd bi-bevâni sû'i'l-intikâd* adlı bir eser kaleme aldığı, İbn Atiyye'nin de onun *İktibâsî'l-envâr ve iltimâşî'l-ezhâr fi ensâbi's-sahâbe ve ruvâti'l-âsâr*'ını tenkit için *el-Ensâb* adıyla bir kitap yazdığını kaydetmiştir. İbn Atiyye'nin *el-Ensâb* adlı bir eserinin bulunduğu Muhammed Abdülâllah Înân da söylemektedir ('Aşrû'l-Murâbi'ün, I, 458). İbn Atiyye'nin bazı şıir ve nesirlerini İbn Hâkân ve Ahmed b. Yahyâ ed-Dabbînakletmiştir (bk. bibl.).

İbn Atiyye'nin ilmî kişiliği müfessirliği üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunların en önemlisi, Abdülvehhâb Abdülvehhâb Fâyid'in Câmiyatü'l-Ezher'de *Menhecü İbn 'Atiyye fi tefsiri'l-Kur'anî'l-Kerîm* adıyla hazırladığı doktora tezidir (Beyrut 1393/1973). Ayrıca Sâlih Bâciye 'Abdülhak b. 'Atiyye ve *tefsîruhû'l-Mu'harrerü'l-veciz* adıyla bir doktora tezi (1979, *el-Külliyyetü'l-Zeytûniyye, Ulûmû'l-Kur'an*), Abdülaçiz Bedevî Züheyîr İbn 'Atiyye *el-müfessir ve mekânühû min hayâti't-tefsîr fi'l-Endelüs* (1960, Câmiyatü'l-İskenderiyye, Külliyyetü'l-Âdâb), Ali İbrâhim Ali en-Nâcîm *Tefsîri İbn 'Atiyye: min evveli sûreti'z-Zâriyât ilâ âhîri sûreti'l-Hadîd* (1401, Câmiyatü Ümmî'l-kurâ, Külliyyetü's-serîva ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, ed-Dirâsâti'l-ulyâ eş-şerîyye), İsa b. Ali el-Asîrî Mesâ'ilü'l-hilâfi'n-naħâviyye beyne Ebî Hayyân ve İbn 'Atiyye (1408, Riyad - Câmiyatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, el-Lugatü'l-Arabiyye, en-Nâhv ve's-sarf) ve İsmail Albayrak *İbn-i Atiyye ve Tefsiri el-Mu'harrerü'l-veciz* (1994, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Atiyye, *Fîhrîsu İbn 'Atiyye* (nşr. Muhammed el-Hâdî Ebû'l-Ecfân - Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1983, s. 60-77; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, s. 15-19; a.mlf., *el-Mu'harrerü'l-veciz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (nşr. Abdülvâhid el-Alevî v.d.r.), Muhammedîye 1395/1975, I, neşredenlerin girişi, s. elif-cim; a.e. (nşr. Abdüsselâm Abdüssâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, I, neşredenin girişi, s. 19-29; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Kalâ'idü'l-İkyân* (nşr. Hüseyin Yûsuf Haryûs), Zerkâ 1409/1989, III, 636-640, 655-673; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 437, 452; İbn Beşkûvâl, eş-Sîla (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire - Beyrut 1410/1989, II, 563-564; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Ebyârî), II, 506-508, 577-578; İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem fi aşâhibi'l-Kâdi's-Şadefî* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire - Beyrut 1410/1989, s. 223, 265-268; İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, Beyrut 1408/1988, s. 111-112; a.mlf., *Mecmû'u fetâvâ*, XIII, 361, 388; İbn Cüzey, *Kitâbü'l-Teshîl* (nşr. M. Abdülmûnîm el-Yûnusî - İbrâhim Atve İhvâz), Kahire 1973, I, 17; Abdülbâki b. Abdülmecid el-Yemâni, *İşâretü't-tâ'yîn fi terâcîmî'n-nûhât ve'l-lugâviyyîn* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 176-177; Ebû Hayyân el-Endelûsi, *Tefsîru'l-Bahî'l-muhiṭ*, Kahire 1329, I, 9-11; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIX, 587-588; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefâyât*, II, 256; İbnü'l-Hatîb, *el-Ihâta*, III, 540; a.mlf., *Euşâfî'n-nâs fi't-tevârih ve's-sûlât* (nşr. M. Kemâl Şe'bâne), [Baskı yeri yok] 1977 (et-Tûrâstü'l-İslâmî), s. 43-44; Nûbâhî, *Târîhu kuðâti'l-Endelûs* (nşr. Meryem Kâsim Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 109, 141-142; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, II, 57-59; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 998; Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhîru'l-hîsân* (nşr. Ebû Muhammed el-Gumârî), Beyrut 1416/1996, I, 19-21; Sûyûtî, *Tabâkâtu'l-müfessirîn* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1396/1976, s. 60-61; a.mlf., *Buğyetü'l-vâ'at*, II, 73; Ebû Abdüllâh ez-Zerkeşî, *Târîhu'd-devleteyni'l-Muwâhhîdîyye ve'l-Hâfiyye*, Tunus 1289, s. 6; Dâvûdî, *Tabâkâtu'l-müfessirîn*, I, 260-261; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hâdisâ*, Kahire 1409/1989, s. 242; Makârî, *Nefhu't-tâbî*, II, 526-528; Keşfû'z-zunûn, II, 1613; Şevkânî, *Fetâhu'l-kâdir*, I, 95, 251; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 502; Brockelmann, GAL, I, 412, 525; Suppl., I, 732; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellîfin*, V, 93; Bilmen, *Tefsîr Târîhi*, Ankara 1960, II, 294-295; Abdülhay el-Kettâni, *Fîhrîsu'l-fehâris*, II, 862-863; M. Abdüllâh Înân, 'Aşrû'l-Murâbi'ün ve'l-Muwâhhîdîn fi'l-Mâgrîb ve'l-Endelûs, Kahire 1384/1964, I, 325-328, 458-459; Abdülvehhâb Abdülivehâb Fâyid, *Menhecü İbn 'Atiyye fi tefsîri'l-Kur'anî'l-Kerîm*, Kahire 1973, s. 53-54, 63-78, 84, 88-91, 221-262, 294-299; *ed-Delîlü'l-Biblioğrafi'l-râsâ'il'l-câmi'iyye fi Mîşr*, Kahire 1976, I, 475; J. M. Forneas, *Los Banos Atiyya de Granada*, Granada 1976-77; Muhammed Hasan el-Gumârî, *el-İmâmü's-Şeukânî müfessiren*, Cidde 1401/1981, s. 124-125; Abdüsselâm Ahmed el-Kenûnî, *el-Medresetü'l-Kur'anîyye fi'l-Mâgrîb mine'l-fetâhil-İslâmî ilâ İbn 'Atiyye*, Rabat 1401/1981, s. 242; Nûveyhîz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 257; M. Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1405/1985, I, 230-234; Mustafa İbrâhim el-Muşînî, *Medresetü't-tefsîr fi'l-Endelûs*, Beyrut 1406/1986, s. 92-97; Mustafa ez-Zebâbâh, *Fünûnu'n-neşri'l-edebî bi'l-Endelûs fi zillü'l-Murâbi'ün*, Beyrut 1987, s. 269-271; Tallâl Abdüllâh Mellûş, *Tâkîmû cehâdi'l-müsteşrik Arthur Jeffery fi taħkîk li-mukaddime ti kitâbi'l-Mebâni li-nażmî'l-me'ânîn* (yüksek lisans tezi, 1409/1989, Câmiyatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd), s. tâ-kâf; Adnân Muhammed Zerzûr, *Ulûmü'l-Kur'an: medħal ilâ tefsîri'l-Kur'an ve beyânü'l-câzih*, Beyrut 1991, s. 81; Zeyd b. Abdülmuhîsin Âl-i Hüseyin, *Delâ'ilü'r-râsâ'il'l-câmi'iyye fi'l-memleketi'l-Arabîyyeti's-Su'ûdiyye*, Riyad 1994, s. 144; M. Fâdî İbn Âşûr, *et-Tefsîr ve ricâlûh*, Kahire 1997, s. 59-80; Vincent J. Cornell, "Ilm al-Qur'an in al-Andalus: the Tafsîr Muâharra in the Works of Three Authors", *Jusûr*, II, Los Angeles 1986, s. 63-81; "İbn 'Atiyye", *DMBî*, IV, 314-316.

İBN ATTÂŞ (ابن عطاش)

Abdülmelik b. Attâş
(ö. 487/1094)

460 (1068) yılı başlarından itibaren yaklaşık otuz yıl süreyle İran'ın orta ve batı kümelerinden sorumlu İsfahan İsmâîlî dâisi (bk. İSMÂİLÎYYE).

İBN AVN, Abdüllâh (عبد الله بن عون)

Ebû Avn Abdüllâh b. Avn
b. Ertabân el-Müzenî el-Basîr
(ö. 151/768)

Hadis âlimi.

66 (685) yılında Basra'da doğdu. 64 (683) yılında doğduğu da söylemiştir. Dedesi Müzeyne kabilesinin mevâlisinden olduğu için Müzenî nisbesiyle de anılır. Enes b. Mâlik'i görmüş; Saîd b. Cübeyr, İbrâhim en-Nehâî, Şa'bî, Atâ b. Ebû Rebâh, Hasan-ı Basrî ve İbn Sirîn gibi birçok ünlü kişiden hadis dinlemiştir. Kendisinden A'meş, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Abdüllâh b. Mübârek, Ezher b. Sa'd, Hüseyîm b. Beşîr, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Hadis münekkepleri onu güvenilir kabul etmekte, Yahyâ b. Maîn de her konuda güvenilir olduğunu söylediğî İbn Avn'ı "sebt" ve "sika" diye nitelendirmektedir. Şu'be, eşsiz bir insan olarak tanıtımı İbn Avn'dan her gün hadis öğrenmeyi istedigini, onun tedâlis yapmaktan kurtulan iki kişiden biri olduğunu söylemektedir. İbn Avn'ın şüpheli bilgisini başkasının kesin bilgisine tercih edeceğini belirterek onun ilmine olan güvenini ifade etmektedir. Süfyân es-Sevrî, Hişâm b. Hassân, Osman el-Bettî, Muâz b. Muâz, Abdüllâh b. Mübârek gibi âlimler de onun bir benzerini görmediklerini, Abdurrahman b. Mehdi ise Irak'ta sünneti ondan daha iyi bilenin bulunmadığını söylemiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hepsi İbn Avn'dan rivayette bulunmuştur.

Hadis rivayetinde son derece titiz davranışları İbn Avn, yaklaşık yetmiş yıl kaldığı Basra'da bu sahanın önemli isimlerinden Eyyûb es-Sahtiyânî ve Yûnus b. Ubeyd'e saygısından dolayı onların vefatına kadar hadis rivayet etmedi. Kiraat ve fikih alanlarındaki bilgiyle de tanınan İbn Avn, Recep 151'de (Ağustos 768) Basra'da vefat etti. Bu tarih 150 ve 152 olarak da zikredilmiştir. Cenaze namazını Basra Valisi Cemîl b. Mahfûz el-Ezdî kıydırdı.

Varlıklı bir kişi olması yanında ibadet ve zühdüle de tanınan İbn Avn az konusur, güzel giyinir, ancak gösterişten son derece sakındır. Çevresindekiler Kur'an okumayı, sünnete sarılmayı ve insanlara zarar vermemeyi tavsiye ederdi. Talebesi Hârîce b. Mus'ab onun faziletlerinden bahsederken yanında yirmi dört yıl kaldığını, meleklerin onun herhangi bir hatasını yazmış olacağına ihtimal vermediğini söylemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 261-268; Buhâri, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 163; a.mlf., *et-Târîhu's-şâqîr*, II, 111; İbn Ebû Hatîm, *el-Cerh ve't-tâ'âdîl*, I, 145-146; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 3-4; İbn Asâkîr, *Târîhu Dîmâsk*, XXXI, 326-374; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 394-402; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 364-375; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 156-157; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 460-465; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, V, 346-349; Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî v.dgr., *Mevsû'atü ricâli'l-kütübî't-tis'a*, Beyrut 1413/1994, II, 325-326.

AHMET YÜCEL

Ki için Mehmed Ali Paşa'ya yazıldığından paşa karara itiraz etmiş ve durumu bir raporda İstanbul'a bildirmesine rağmen emirlik için herhangi bir aday da göstermemiştir; ayrıca İstanbul'dan gönderilecek şahsa karşı çıkması da muhtemeldi. Bunun üzerine Bâbiâli, kendi seçtiği birinin adını yazması için Mehmed Ali Paşa'ya isim yeri açık bir ferman gönderdi. Paşa ferma o sırada Mısır'da bulunan İbn Avn'in adını yazdı ve böylece onu Mekke'ye emîr tayin etmiş oldu (Safer 1243/Eylül 1827). Bu durumdan hoşlanmayan eski emîr Şerîf Yahyâ ile emirliği onaylanmayan Şerîf Abdülmuttalib birleşerek İbn Avn'ı Mekke'ye sokmamaya karar verdilerse de onun Mısır kuvvetlerinin himayesinde şehrde girmeyi başarmasından Tâif ve Asîr taraflarına kaçtılar.

Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne isyanı üzerine (1831) ona mensubiyeti dolayısıyla İbn Avn emirlikten alınarak yerine Şerîf Abdülmuttalib tayin edildi (1832). Fakat yeni emîr isyan yüzünden Mekke'ye giremedi. Dolayısıyla Bâbiâli'nin istememesine rağmen İbn Avn Mekke emirliğini sürdürdü. Bu tarihten sonra Mehmed Ali Paşa'nın emriyle çevrede isyan halinde olan pek çok kabileyi itaat altına alan İbn Avn Asîr üzerinde düzenlediği seferde ise âsillerde yenildi. Emîrin bu yenisiliği, Mekke muhafizi Ahmed Paşa'nın kendisine erzak göndermeye gösterdiği ihmale bağlaması yüzünden araları açıldı. Durumu öğrenen Mehmed Ali Paşa ikisini de Mısır'a çağırıldı ve onları dinledikten sonra İbn Avn'ı haklı gördü. Ancak koyduğu aracilar vasıtasyyla Mehmed Ali Paşa'yı ikna eden Ahmed Paşa kendisinin Mekke'ye dönmesini ve İbn Avn'ın Mısır'da kalmasını sağladı.

İbn Avn uzun yıllar Türebe ve Asîr bölgelerinin emirliğinde bulundu; ayrıca Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Vehhâbîler üzerine düzenlediği sefer sırasında (1811) Asîr civarındaki diğer bazı bölgelerin emirliğini de kendisine verdi. Ancak bir süre sonra idaresindeki kabilelerle anlaşmazlığa düştü ve Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Onun gönderdiği kuvvetlerle birleşerek âsî kabileleri mağlûp ettiye de artık emirliğini sürdürremedi ve Mısır'a gitti (1239/1824). Bu arada Mekke Emîri Şerîf Yahyâ b. Sûrû'r'un, aralarındaki düşmanlıktan dolayı Şerîf Şenber b. Mübârek el-Mün'im'i öldürmesi üzerine (1242/1827) emirlikten alılmış, yeni emîr tayini işi uzayınca da bütün şeriflerin, kadınların ve Mekke muhafizi Ahmed Paşa'nın ittifâkıyla Şerîf Abdülmuttalib b. Gâlib vekâleten emirliğe getirilmiştir. Ancak bu tayin asalet tasdi-

ge getirildi (26 Rebîülâhir 1272/5 Ocak 1856). Bunun üzerine Şerîf Abdülmuttalib isyan ettiye de yakalanarak Selânik'e sürüldü.

İbn Avn 13 Şâban 1274'te (29 Mart 1858) Mekke'de öldü ve yerine oğlu Abdullah Paşa getirildi. İbn Avn'ın Abdullah Paşa'dan başka Ali, Hüseyin, Avn, Sultan, Abdüllâh adlı beş oğlu ve dört kızı daha vardı; bunlardan Ali ve Sultan hariç diğerleri Mekke emirliği yapmışlardır.

Halk İbn Avn'ın idaresinden daima hoşnut kalmıştır. Meclisi âlim ve ediplerle dolardı; birçok şair onu öven şiirler yazmıştır. Asılnda Mehmed Ali Paşa'nın adamı olmakla birlikte Osmanlı Devleti'ne de sadakat göstermiş ve iyi hizmet etmiştir; bu sayede ölümünden sonra ailesi uzun yıllar Mekke emirliğini elinde tutmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1960, 8827; Ahmed b. Zeynâ Dahlân, *Hulâsatü'l-kelâm fi beyâni ümerâ'il-beledîl-Hâram*, Kahire 1305, s. 304, 320, 324-325; Cevdet, *Tezâkir*, I, 61, 106, 109-110, 117, 119, 121-123, 126, 132, 143-144, 146-148, 150; Lutfî, *Târîh*, I, 279-280; IV, 11-12, 67; VIII, 84; İbrâhim Rîfat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 366; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emîrleri*, Ankara 1972, s. 121-128; a.mlf., "Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Nuri Paşa'nın Uydurma Bir İrade ile Mekke Emîri Şerîf Abdülmuttalib'i Azletmesi", *TTK Belleten*, X/39 (1946), s. 497-498, 513-514; Halîl Merdem Bek, *A'yânü'l-karni's-sâlîs 'âşer fi'l-fikr ve's-siyâse ve'l-ictîmâ'*, Beyrut 1977, s. 134-139; Abdurrahman er-Râfiî, *'Âşru Muhammed 'Ali*, Kahire 1982, s. 309; Zirîkî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 247-248; Ârif Abdülgâni, *Târîhu ümerâ'il Mekke-i Mükerreme*, Dîmâsk 1413/1992, s. 824, 826, 829, 834; Snouck Hurgronje, "Abdülmuttalib", *IA*, I, 100; A. J. Wensinck, "Mekke", a.e., VII, 641-643; *el-Kâmüsü'l-İslâmî*, V, 573-574; "Abdülmuttalib b. Gâlib", *DA*, I, 273.

ZEKERÎYA KÛŞUN

İBN AYYÂŞ el-MAHZÛMÎ

(bk. MUGİRE b. ABDURRAHMAN).

İBN AZİME

(ابن عظيمة)

Ebu'l-Hasen Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Abdî el-İşbîl (ö. 543/1148)

Endülüslü kîraat âlimi.

Endülüs'ün İsbîliye (Sevilla) şehrinden dir. Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdurrahman es-Sarakustî'den ve kîraat âlimi Ebû Dâvûd Süleyman b. Necâh'ın torunu Ebû Bekir Hâzîm b. Muhammed'den çeşitli rivayetleriyle kîraat okudu; İbnü't-